

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De bevindelijke baard: over de geschiedenis van een netelige kwestie

Slotboom, H.; Visser, J.

Citation

Slotboom, H., & Visser, J. (2024). De bevindelijke baard: over de geschiedenis van een netelige kwestie. *Transparant*, 35(2), 22-25. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3765759>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3765759>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De bevindelijke baard

Over de geschiedenis van een netelige kwestie

De baard blijft een netelige kwestie in bevindelijke kringen. Zo nu en dan laait de discussie over het verband tussen godsvreze en gezichtsbeharng weer op. Maar waarom was de baard lange tijd geen thema en wanneer werd het dat wel? Hoe hangen deze ontwikkelingen samen met een veranderende kijk op mannelijkheid onder gereformeerden?

Hidde Slotboom & Johan Visser

Eind vorig jaar ontbrandde in het *Reformatorisch Dagblad* een discussie die aan de rechterflank van de gereformeerde gezindte blijft smeulen: is het mannen geoorloofd een baard te dragen of is men geboden het scheermes met regelmaat ter hand te nemen? Een van de scribenten aarzeld niet om conclusies over de godzaligheid te verbinden aan de afwezigheid van een baard. Hij schreef over de oud-gereformeerde ds. W. Baaij (1893-1961): 'Op de foto straalt de vreze des Heeren af van zijn kale gezicht.'¹ Daarmee suggereerde hij dat die vreze van bebaarde wangen niet glanst. Een andere auteur, zelf de trotse bezitter van een baard, was dan weer van mening dat juist het scheren van de

baard 'strijdig was met de scheppingsordening'.² Daardoor had hij niet langer de 'vrijmoedigheid' om zich van zijn stoppels te ontdoen.

Voor kenners van de Reformatie is het een wonderlijk soort ophef. Wie zich afbeeldingen van Calvijn en de aanwezigen op de Dordtse Synode voor de geest haalt, kan niet om hun imposante baarden heen. Een Zwitserse afgevaardigde zou synodevoorzitter Johannes Bogerman (1576-1637) zelfs de man met de mooiste baard van Europa hebben genoemd. Blijkbaar is de rechtzinnige houding ten opzichte van de baard ergens in de tussenliggende vier eeuwen zodanig veranderd dat het dragen ervan

niet meer vanzelfsprekend is, maar verdacht is geworden. Bij de achterban leidt het onderwerp heden ten dage tot verwarring. Op *Refoweb*, de online vraagbaak over de correcte invulling van het reformatorische leven, zijn verschillende antwoorden te vinden op vragen over dit thema. Ook in blaadjes uit de vorige eeuw werden predikanten gevraagd naar de juiste omgang met mannelijke gezichtsbeharng. In *Het Kerkblaadje*, een periodiek onder redactie van de Leidse hervormde predikant J.C.S. Locher (1867-1940), verscheen in 1933 een stukje als reactie op een lezersvraag. De auteur – afgaand op de initialen zal het Locher zelf geweest zijn – kon weinig met de suggestie dat

Portret van Johannes Bogerman (door Pieter Feddes van Harlingen, 1620).

Beeld Rijksmuseum Amsterdam

de baard moet groeien, omdat God niets te veel zou geven: ‘Zet dat nu eens even consequent door. Dan ook uw baard niet laten bijknippen, uw haar niet laten knippen, uwe nagels ook niet knippen, totdat u er in enkele maanden als een woesteling, een beest uitziet.’³

Dit artikel over de baard sluit indirect aan bij *masculinity studies*, een relatief nieuw onderdeel van de genderstudies dat zich richt op de manier waarop mannen hun genderidentiteit vormgeven en in het verleden vormgaven. Volgens de *masculinity studies* krijgt mannelijkheid vorm in sociale praktijken en voorschriften die worden gezien als ‘typisch’ mannelijk. Dit vakgebied kan ons helpen te begrijpen hoe de baard als *identity marker* met mannelijkheid werd geassocieerd en waarom het mannelijke gezichtsbaar een heet hangijzer kon worden.

Het sieraad van de man

Wie in de Gereformeerde Gemeenten in Nederland de sacramenten wil bedienen of huwelijken wil bevestigen, stuit op een pastorale vermaning tegen de baard of snor. Ouderling R.A. van der Garde verdedigde in 2023 op de synode van het kerkverband het handhaven van deze regel met het advies van de Nadere Reformatoren ds. Petrus van Mastricht (1630-1706) – zelf voorzien van lang haar en gladde kin – om in twijfelachtige gevallen altijd de veilige weg te kiezen en daarmee blijf te geven van ‘nederigheid en bescheidenheid’.⁴ De tijdgenoten van Petrus van Mastricht zullen het vast met dat advies eens zijn geweest, maar twijfels hebben gehad bij de toepasbaarheid van het advies op het mannelijk gezichtshaar.

Dat mannen in Bijbelse tijden baarden droegen, is al eeuwenlang geen onderwerp meer van discussie. De vraag is echter in hoeverre de context ertoe doet. Dat mannen Gods als Mozes en Aäron, en ook de Bijbelse nazireeërs haar op de kin hadden, impliceert dat navolging van de gewone gelovige? In de zeventiende eeuw was men het er in ieder geval over eens dat de baard nauw verbonden was met noties over eer, mannelijkheid en de scheppingsorde. ‘Dat natuurylike cieraet van het lichaam des Mans is den Baert’, concludeerde de Britse bisschop Joseph Hall (1574-1656) op basis van 2 Samuel 10, waarin wordt beschreven hoe gezanten van koning David zwaar zijn vernederd doordat hun baard half is afgeschoren door de koning van de Ammonieten.⁵ Om hun schaamte te bedekken had David de gezanten bevolen om tijdelijk in Jericho onderdak te zoeken tot hun baard opnieuw tot volle wasdom was gekomen.

De opvatting van Hall over mannelijke gezichtsbehaaring werd breed gedragen in Europa. Zijn gereformeerde collega-predikant Jacobus Borstius (1612-1680) schreef drie jaar later in 1645 met een soortgelijke stelligheid over de tekenen van de natuur. ‘De nature heeft ook alle tekenen van onderscheyd tussen man en vrou niet verborgen: want den baerd is een openbaer kenteyken van een man’.⁶ Hetzelfde jaar vergeleek de Waalse predikant en hoogleraar Claudius Salmasius (1588-1653) het met andere verschillen in de natuur: zoals een haan een kam en een leeuw zijn manen heeft, zo voorzag de natuur de man van een baard.⁷ Ook collega-predikant Franciscus Ridderus (1620-1663) associeerde de baard met mannelijkheid. Hij maakte zich in 1672, toen het aantal baarddragers afnam, ernstig zorgen, ‘de baert heeft nu soo veel te lijden, dat men byna schijnt Vrouwen te willen zijn’, schreef hij bij de analyse van een voorbeeld uit de klassieke oudheid.⁸

De ‘hairige oorlog’

Niet toevallig verschenen er in de jaren 1640-1645 tal van publicaties over haardracht. Gereformeerde theologen en academici voerden een pennenstrijd over de mannelijke gezichtsbehaaring, bekend als de ‘hairige oorlog’.⁹ De haardracht onder de jongeren verwilderde, en de toegenomen zedeloosheid baarde kerkbestuurders zorgen. Godefridus Udemans (1581/1582-1649) schreef in 1643 onder het pseudoniem Irenaeus

Poimenander een lijvig boek onder de veelzeggende titel *Absaloms-Hayr* waarin hij fel van leer trok tegen lange lokken. De baard speelde in deze cultuuroorlog een niet onbelangrijke bijrol.

Naast tal van andere argumenten, plaatste baarddrager Udemans de mannelijke gezichtsbehandling nadrukkelijk in een genderdiscours: 'Voorseker, dat decsel en is niet, om de wanghen van de Vrouwen te bedecken, want die heeft de Heere geschapen, ende de natuere leert dat het soo betamelijck is, dat de wanghen vande Vrouwen moeten kael ende gladt zijn, om het Mannelijcke, ende Vrouwelijcke gheslachte, vanden anderen te onderscheyden. Want den Baert vande Mannen aen hare wanghen, lippen ende kinnen, is een blijckelijck teecken van het Mannelijck gheslachte.'¹⁰ Even verderop associeerde hij de baard als

teken van mannelijkheid met kracht en heerschappij.

Udemans waarschuwde, net als de moderne baardbepleiters, tegen gendervervaging en het aanpassen van door de natuur gestelde kaders. Vol afschuw beschreef hij het gedrag van mannen met lang haar neerbuigend als 'wijf-achtige dertelheydt'.¹¹ Veel collega's waren het roerend met hem eens. Mode of niet: lang haar was een handeling tegen de natuur. Het bleef immers niet bij lang haar, maar leidde volgens Udemans tot vrouwelijk gedrag. Mannen waren urenlang bezig om hun haar te verzorgen.

Toen predikant Jacobus Borstius een ronkende donderpreek gaf over het lange haar, die later werd gedrukt, sloeg de vlam pas echt in de pan. Borstius

reageerde op een 484-pagina tellende weerlegging van Udemans betoog door de eerder genoemde Leidse hoogleraar Salmasius. Die had geen spaan van Udemans argumenten heel gelaten en uitgebreid aangetoond dat haardracht aan mode onderhevig was en geen nadelige gevolgen had voor mannelijkheid. Predikant Borstius had daar weinig mee. Want er waren wel meer onzedige gewoonten waar Gods volk zich niet mee in liet. Hij vergeleek mannen met lang haar zelfs met 'struykrovers of ruyge boschgedierten'.¹² Hoe zouden zij zich voor Gods rechterstoel kunnen verantwoorden? De korte, maar hevige storm ging echter spoedig liggen. De modeontwikkelingen bepaalden dat de langharigen het verdicht wonnen en de baard langzaam uit de mode raakte.

Man met een vrouwenkin

In de negentiende eeuw maakte de baard een comeback. De aanwezigheid van een baard werd daarmee in behoudend gereformeerde kringen een reden om aan godzaligheid te twijfelen. De gendernoties die in de zeventiende eeuw werden benadrukt speelden nu geen rol. Dat kan alleen worden verklaard door maatschappelijke ontwikkelingen, want de theologische argumenten bleven onveranderd. De discussie concentreerde zich met name op het uiterlijk van kerkelijke gezagsdragers. Dat baarden in revolutionaire en democratische kringen een veelvoorkomend fenomeen waren, maakte bebaarde predikanten verdacht. De eerder genoemde ds. Locher schreef ironisch over het sterfbed van een bebaarde dominee. Hij had zich op zijn ziekbed niet laten scheren. 'En wie "bekeerd" was, ging niet voor "vol" door, zoolang zijn baard nog stond. Die moest er af!' Aan de overkant van de Noordzee begreep Charles H. Spurgeon (1834-1892) niets van de weerstand tegen de baard. Hij stuitte op een Nederlandse toehoorder, die bij hem had geklaagd over de baard. 'Zijn ideaal – een dominee met toga, bef, staande boorden en een vrouwenkin, was in zijn ogen iets heel gewoons; maar omdat ik mijn haar liet groeien, zoals de natuur verkoos, was ik in zijn ogen lichtzinnig, vleselijk, wereldsgezind en alles wat maar lelijk is', omschreef Spurgeon de situatie.¹³

Een nieuwe groep baardbezwaarden stak in de jaren twintig en dertig de neus aan het venster. Ook onder – met name Gereformeerde – predikanten werd menig

Tiengebodenbord met Mozes (1600-1624). Beeld Museum Catharijneconvent Utrecht, foto Ruben de Heer

PERSONALIA

Hidde Slotboom (1995) is docent moderne Nederlandse letterkunde aan de Universiteit Utrecht en beleidsmedewerker

bij de Eerste Kamerfractie van de ChristenUnie. Hij heeft een gladgeschoren kin.

Johan Visser (1997) is promovendus aan het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden. Hij draagt een baard.

baarddrager aangetroffen. Ds. Jacobus Wisse haalde in 1921 in *De Wekker* een herinnering op aan het bezoek van een buitenlandse bebaarde prediker, zo'n vijftig jaar eerder. (Was hij bij Spurgeons bezoek in 1863 geweest?) Nadat de bebaarde man de kansel had beklommen, fronste ook Wisse zijn wenkbrauwen. Maar toen de predikant de toehoorders duidelijk maakte dat hij in zijn thuisland zonder baard niet veilig zou zijn, 'was het met alle vooroordeel en bedenkingen gedaan. De man hield een kostelijke leerrede, die ik niet ben vergeten, en die met bijzondere aandacht en met veel zegen werd aangehoord.' Handel in deze zaken niet uit hoogmoed, maar uit 'deftigheid en eerbied' voor Gods dienst, gaf Wisse zijn lezers mee.¹⁴

Met name in bevindelijke kringen – en dat is teken van een cultuurverschil met de Gereformeerden Kerk – leefde de weerstand tegen de dominee met snor of baard. 'Een waar dienstknecht des Heeren draagt zulke ijdelheden niet' was daar het adagium.¹⁵ Gods volk is immers te herkennen aan gewaad, gepraat en (geschoren) gelaat. Als het uiterlijk een onbedrieglijke spiegel van het innerlijk is, dan is de rechtzinnigheid van een predikant met bebaarde kin twijfelachtig. Toch waren er sprekende uitzonderingen die de regel bevestigden: baarddragers hadden een speciale status. Over ds. J.P. Pauwe (1872-1956), met 'baard en snor getooid', merkte iemand op dat 'deze domine een gekende des Heeren was en de teekenen van het Nazireïerschap droeg, als bewijs van de zalving des Geestes.'¹⁶

De jeugd in opstand

In de jaren zestig en zeventig laaide de discussie opnieuw op, maar draaide die om wetteloosheid, zedeloosheid en losbandigheid – tekenen van de eindtijd. De anonieme auteur die in 1974 een vraag beantwoordde in *De Wachter Sions*, het kerkblad van de Gereformeerde Gemeenten in Nederland, verklaarde zijn bezwaren tegen de baard vanuit de 'geest van onverschilligheid die in haar- en baarddracht tot uitdrukking' komt. Anders gezegd: dat jongeren baarden dragen is een teken van wereldgelijkvormigheid. In Bijbelse tijden representeerde de baard echter traditionele normen en was het een teken van waardigheid en respect. De jeugd zit er onverzorgd bij, en juist dat is een symbool van ondermijning van gezag en traditionele waarden. Precies het omgekeerde van de bedoeling van Bijbelse baarddragers dus. De auteur koppelde een losbandig uiterlijk aan moreel verval. Kinderen komen tegen hun ouders in opstand, snoeren hun de mond en gebruiken daarvoor nota bene Bijbelse voorbeelden.¹⁷ Het uiterlijk van baarddragende oudvaders moest volgens deze scribent niet worden misbruikt: 'Als ik een foto zie van de oude schrijvers, zoals van Comrie, Boston, Brakel, Erskine, enz., dan hindert mij de pruik van die mensen echt niet. Deze mensen hebben voor mij een eerwaardig voorkomen. En Gods Geest heeft Zich van hen om die pruik, zoals hun geschriften daarvan getuigen, blijkbaar niet teruggetrokken. Men moet ophouden met zich op deze godzalige vaderen te beroepen, als men nu eenmaal niet anders op het oog heeft dan in haar- en baarddracht met zijn tijd mee te gaan.'

Genderverwarring

Vandaag de dag valt op dat argumenten over gender net als in de zeventiende eeuw een prominente rol spelen in de discussie. Aan het begin van de eenentwintigste eeuw worden klassieke opvattingen over gender opnieuw uitgedaagd. In een commentaar op de website van Bijbels Beraad M/V duidde hersteld-hervormd predikant Rinie van Reenen de discussie over de baard dan ook in dat licht: 'In deze tijd van "genderverwarring" wordt het dragen van een baard misschien wel een nieuwe uiting van trouw aan de scheppingsorde...'¹⁸ In een tijd waarin naar de mening van behoudende christenen de verschillen tussen de seksen verdwijnen, kan juist de baard de genderidentiteit van

christelijke mannen laten zien. Daarbij tonen de hedendaagse genderargumenten die in de discussie worden gebruikt verrassend veel overeenkomsten met de zeventiende-eeuwse opvattingen over mannelijkheid en de scheppingsorde. Wat op beide momenten ter discussie staat, is niet zozeer de interpretatie van de Bijbel als een afgeleide daarvan: welk gedrag past bij de orde die God in de natuur heeft gelegd?

De discussie over de baard is daarmee kenmerkend voor haarkloverijen over uiterlijke kwesties in bevindelijk-gereformeerd Nederland. Wat steeds weer bepalend blijkt, is niet de Bijbel maar de cultuur. Als baarden in de mode zijn – of dat nu is bij democraten en socialisten in de negentiende of bij hippies in de twintigste eeuw – wordt het scheermes met klem aanbevolen. Als de mode glad en kaal is, wordt het advies om de baard te laten groeien. Wél met al eeuwenlang dezelfde waarschuwing tegen ijdelheid en hoogmoed, want een waar christen is één in leer en leven. <

Noten

- ¹ G. Mulder, 'Wel of geen baard dragen middelmatige zaak.' *Reformatisch Dagblad* (29 december 2023).
- ² Johan van Dijk, 'Baarddragen gelet op scheppingsorde geen middelmatige zaak.' *Reformatisch Dagblad* (16 januari 2024).
- ³ L., 'De baard.' *Het kerkblaadje* (9 juli 1933) 7.
- ⁴ M. Meijering, 'Synode 2023 (3): *De Wachter Sions* (20 juli 2023) 8-11.
- ⁵ Joseph Hall, *Contemplationes Sionis* (Hendrick Laurenszen, Amsterdam 1642) 232.
- ⁶ Jacobus Borstius, *Predicatie van 't langh hair: Over I. Corinth. 11. 14. Of en leert u oock de nature selve niet, dat soo een man langh hair draeght, het hem een oneere is?* (1645) 31.
- ⁷ Claudius Salmasius, *Brief van Cl. Salmasius aen Andream Colvium, over het 11. Cap. van den 1. Brief tot den Crint. belangende het langh hair der mannen, ende de lokken der vrouwen* (Jan Ambrullaert, Dordrecht 1645), 380, 392. Zie ook Irenaeus Poimenander, *Absaloms-Hayr* (Fransoys Boels, Dordrecht 1643) 227.
- ⁸ Franciscus Ridderus, *Historischen mensche, vertoont in allerley uytleesene kerckelijcke en wereltliche historien* (Arnout Leers, Rotterdam 1672) 212.
- ⁹ Zie: G. de Vries, 'Zeventiende-eeuwse haarkloverijen', in: *Holland 4* (1973) 165-180.
- ¹⁰ Poimenander, *Absaloms-Hayr*, 45.
- ¹¹ Idem, 226-227.
- ¹² Borstius, *Predicatie van 't langh hair*, 61.
- ¹³ Charles H. Spurgeon, *The Sword and the Trowel* (Londen, 1879) 256.
- ¹⁴ J. Wisse, 'Baarden en snorren.' *De Wekker* (28 januari 1921) 2.
- ¹⁵ 'Kerkelijke rondschoow.' *De Waarheidsvriend* (25 september 1931) 2.
- ¹⁶ 'Kerkelijke rondschoow.' *De Waarheidsvriend* (25 september 1931) 2.
- ¹⁷ 'Antwoord per brief.' *De Wachter Sions* (17 oktober 1974) 4-5.
- ¹⁸ Rinie van Reenen, 'Commenaar: Over haardracht m/v' (20 mei 2022), geraadpleegd op 29 april 2024 via <https://www.bijbelsberaad.nl/2022/05/20/commentaar-over-haardracht-m-v/>.